

Zdzisław Chlewiński (red.) (2007). *Psychologia poznawcza w trzech ostatnich dekadach XX wieku*. Gdańsk: GWP, ss. 589

Paradygmat poznawczy to od lat pięćdziesiątych stale rozwijający się nurt badań w psychologii. Szerokimi i wąskimi teoriami informacji, ich przetwarzania, kodowania, przekazu kognitywiści próbują nie tylko opisać, ale i wyjaśnić mechanizm zachowania się człowieka. We współczesnej psychologii koncepcje poznawcze dorównują popularnością psychodynamicznym i behawiorystycznym. Co bardzo istotne dla jej wartości, psychologia poznawcza to nauka interdyscyplinarna. Usiłuje łączyć w sobie wiedzę z dziedzin neurobiologii, informatyki, lingwistyki, logiki, matematyki, filozofii poznania.

Książka *Psychologia poznawcza w trzech ostatnich dekadach XX wieku* pod redakcją Z. Chlewińskiego jest kolejnym tomem z serii *Psychologia: Teksty źródłowe*. Ideą powstania cyklu było stworzenie bazy oryginalnych tekstów z różnych obszarów psychologii. Warunkiem znalezienia się danego artykułu w zbiorze jest jego przełomowy charakter, ważne znaczenie dla myśli psychologicznej. Ocenę istotności dzieł pozostawiono w gestii redaktorów poszczególnych tomów, ekspertów w danej specjalności psychologii. Zdzisław Chlewiński, Autor licznych prac z zakresu psychologii poznawczej, zebrał 16 publikacji najwybitniejszych, jego zdaniem, współczesnych psychologów poznawczych. Porównując tę książkę choćby z *Psychologią poznania. Sposoby rozumienia siebie i świata* T. Maruszewskiego czy *Psychologią poznawczą* E. Nęcki, J. Orzechowskiego i B. Szymury wybór zagadnień i autorów można uznać za jak najbardziej trafny i reprezentatywny dla współczesnej psychologii kognitywnej. Współautorami są znani badacze, jak J. R. Anderson, P. N. Johnson-Laird, L. J. Rips, A. Tversky.

Czytelnik spotka się z kluczowymi dla zrozumienia procesów poznawczych terminami, takimi jak: probabilistyczne modele umysłowe, rozumowanie dedukcyjne, reprezentacje poznawcze, wyobrażenia, pamięć itp.

Psychologię poznawczą Z. Chlewiński zapoatrzył w odautorskie *Wprowadzenie i krótki przegląd zagadnień*. Z rysu historycznego badań fenomenu ludzkiego poznania wyczytać można, że rewolucja kognitywna miała miejsce w trzech ostatnich dekadach XX wieku, stąd podtytuł książki. Za prekursorów psychologii poznawczej Z. Chlewiński uznaje J. S. Brunera oraz G. A. Millera, którzy w 1960 roku zorganizowali na Uniwersytecie Harvarda Ośrodek Badań nad Procesami Poznawczymi. Do narodzin psychologii poznawczej przyczyniły się także prace psycholingwisty N. Chomsky'ego, cybernetyka N. Wienera, ale przede wszystkim C. E. Shannona – twórcy matematycznej teorii kodowania informacji, będącej inspiracją do powstania komputerów. Teorie informacji, teorie sztucznej inteligencji, komputerowa symulacja procesów psychologicznych zmieniły wcześniejszą i ukształtowały aktualną metodologię badań myślenia, wyobraźni, percepcji i pamięci. Dzięki neuroinformatyce i tworzeniu sztucznych sieci neuronalnych konstruuje się homoidalne roboty, posiadające niektóre ludzkie umiejętności, np. potrafiące reagować na mowę.

Artykuły wybrane przez Z. Chlewińskiego były opublikowane w ciągu ostatnich 30 lat XX wieku. Są to prace o niebagatelnym znaczeniu dla nauki, nowatorskie, nierzadko kontrowersyjne. Były przedmiotem entuzjastycznego zainteresowania, ale i krytycznej dyskusji. Zainspirowały wiele badań, teoretycznych, empirycznych i metodologicznych. Motywują do poszukiwań rozwiązań poru-

szanych problemów do dziś. Skłaniają do dawania nowych pytań.

Książkę otwiera głośna rozprawa J. R. Andersona *Metodologie badania wiedzy ludzkiej*, która ukazała się w *Behavioral and Brain Sciences* w 1987 roku. Autor podjął trud stworzenia modelu poznania ACT (*Adoptive Controler Thought*), pretendującego do statusu uniwersalnej teorii umysłu. J. R. Anderson określa swoje stanowisko wobec pytania, czy umysł jest modułarny, to znaczy, czy różne jego części funkcjonują według odmiennych praw poznawczych. Podaje, jakie implikacje mają przyjęte przez niego założenia teoretyczne dla badań języka, interakcji człowiek – komputer. Zachęca do poznawania procesów uczenia się i rozwiązywania problemów za pomocą eksperymentów pedagogicznych. Podkreśla szczególną wartość paradygmatu inteligentnego nauczania.

Niestety, jak się nie po raz pierwszy okazało – „diabeł tkwi w szczegółach”. Praca J. R. Andersona wywołała prawdziwą burzę intelektualną. Ruszyła lawina polemiki. Krytyka zogniskowała się wokół przyjętego przez twórcę teoretycznego rozróżnienia poziomów algorytmicznego i implementacyjnego, z jakich analizowane jest ludzkie poznanie. Czytelnik książki Z. Chlewińskiego może uczestniczyć w tej fascynującej i porywającej dyskusji naukowców, ponieważ Autor zamieścił w niej 22 komentarze do rozprawy J. R. Andersona, jak i odpowiedź na nie samego J. R. Andersona. Zaproponowany przez J. R. Andersona sposób rozumienia poziomu algorytmicznego i implementacyjnego wydawał się intuicyjnie zrozumiały, przydatny i uzasadniony. No właśnie – intuicyjnie! Kiedy do dysputy włączyli się inni kognitywiści, specjaliści z dziedziny psychologii, ale i informatyki, logiki, filozofii umysłu, neuropsychologii, neurofizjologii terminy – poziom algorytmiczny i poziom implementacyjny – stały się nieprecyzyjne, niejasno określone. Niezoperacjonalizowana siatka pojęć może mieć katastrofalne konsekwencje dla metodologii prowadzonych badań empirycznych, ale jakże mocno pobudza do twórczego myślenia! Szczerze zachęcam do lektury tego wątku książki.

Problematyka poruszana w pozostałych 15 pracach jest nie mniej interesująca, z poznawczego, jak i rozwojowego punktu widzenia. Są to tłumaczenia artykułów, drukowanych w różnych czasopismach psychologicznych lub rozdziały z książki z dziedziny psychologii poznawczej. W tomie *Psychologia poznawcza* znalazły się kolejno tytuły następujących Autorów: L. W. Barsalou *Ideaty, tendencja centralna i częstość przywoływania egzemplarzy jako determinanty struktury hierarchicznej kategorii*, opublikowanego w 1985 roku w *Journal of Experimental Psychology* oraz G. Gigerenzera, U. Hoffrage'a i H. Kleinböltinga *Probabilistyczne modele umysłowe: Brunswika teoria pewności* (*Psychological Review*, 1991).

Czwarty rozdział książki stanowi artykuł P. N. Johnsona-Lairda *Rozumowanie dedukcyjne*, który ukazał się na łamach *Annual Review of Psychology* w 1999 roku. Ten tekst powinien przeczytać Czytelnik zafascynowany ludzkim myśleniem, poszukujący odpowiedzi na pytanie, jak człowiek rozumuje, jak rozwiązuje problemy intelektualne, w jaki sposób dochodzi do poprawnych wniosków i wreszcie dlaczego popełnia błędy logiczne. P. N. Johnson-Laird w sposób przystępny streszcza główne sposoby wyjaśniania przez psychologię mechanizmu myślenia, rozumianego jako proces wnioskowania dedukcyjnego, tj. teorie reguł formalnych oraz teorie modeli umysłowych.

Następne części tworzą: D. Kahnemana i A. Tversky'ego *O psychologii przewidywania* (*Psychological Review*, 1973); F. C. Keila *Teorie, pojęcia i nabywanie znaczenia słów*, będący rozdziałem książki *Perspectives on language and thought*, wydanej w 1991 roku pod red. S. A. Gelmana i J. P. Byrnesa; M. Minsky'ego *Teoria systemu schematów* (*Thinking: Readings in cognitive science*, pod red. P. N. Johnsona-Lairda i P. C. Wasona, 1977); G. L. Murphy'ego i D. L. Medina *Rola teorii w spójności pojęć* (*Psychological Review*, 1985); M. J. Posnera i S. W. Keele'a *O powstaniu abstrakcyjnych idei* (*Journal of Experimental Psychology*, 1968); Z. W. Pylyshyna *Spór o wyobraźnię: medium ana-*

logowe czy wiedza ukryta? (*Psychological Review*, 1981); E. Rosch *Zasady kategoryzacji (Cognition and categorization*, pod red. E. Rosch i B. B. Lloyd, 1978); D. E. Rumelharta *Schematy – cegiełki poznania (Basic process in reading: Perception and comprehension*, pod red. R. Spiro, B. Bruce'a i W. Brewera, 1980); E. E. Smitha, E. J. Shobena i L. J. Ripsa *Pamięć semantyczna – jej struktura i zachodzące w niej procesy: oparty na cechach model podejmowania decyzji semantycznych (Psychological Review*, 1974) oraz E. Tulvinga *Pamięć: wykonanie, wiedza i doświadczenie (The European Journal of Cognitive Psychology*, 1989).

Ostatnie dwa omówienia dotyczą zagadnienia empiryczno-teoretycznego modelu podobieństwa. Jest to artykuł A. Tversky'ego *Cechy podobieństwa*, ogłoszony w roku 1977

w *Psychological Review* oraz A. Tversky'ego i I. Gatiiego *Badania nad podobieństwem*, ze wspomnianej już książki *Cognition and categorization*.

Tematyka publikacji wybranych przez Z. Chlewińskiego, poruszane w nich problemy mogą być uznane za złożone, a nawet nietatwe. Oczywiście zapoznaniu się z tą pozycją sprzyjać będzie posiadanie elementarnej wiedzy z zakresu psychologii poznawczej. Jednak dzięki *Wprowadzeniu*, w którym Redaktor akcentuje i objaśnia najważniejsze wątki każdego z artykułów książki, zbiór *Psychologia poznawcza* może być pasjonującą lekturą również dla podróżnika-nowicjusza w krainie kognitywistyki. Gorąco polecam!

Magdalena Prentka